

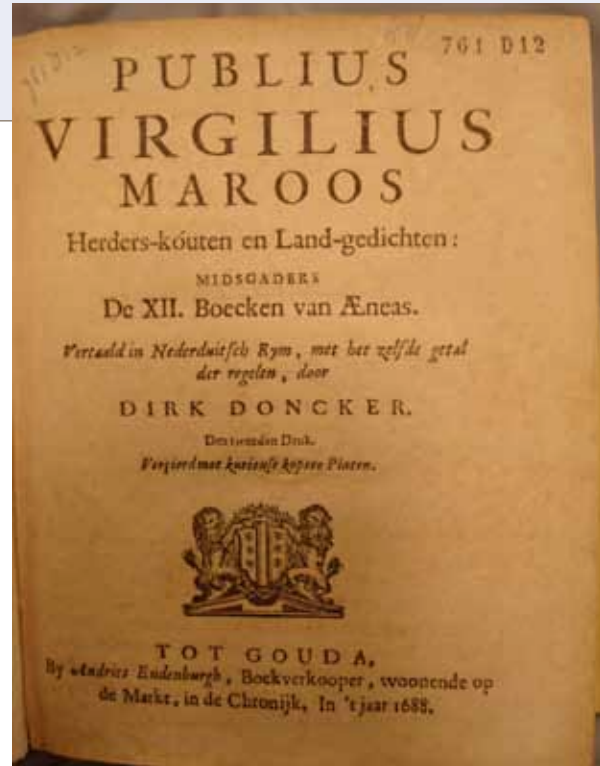
Dirck Doncker in het licht gezet

Paul H.A.M. Abels

Zijn naam is niet vinden in de Goudse canon, noch in de verschillende stadsgeschiedenissen. Evenmin is er een straat naar hem vernoemd; zelfs geen voetpad. Toch heeft Dirck Doncker in de schaduw van Nederlands grootste dichter aller tijden, Joost van den Vondel, enige roem verworven als dichter en als vertaler van de Aeneis, het beroemde epos van de Romeinse dichter Virgilius.

Vondel was de eerste die het in 1646 waagde dit klassieke meesterwerk om te zetten in Nederlands proza. In 1660 vertaalde hij het volledige werk ook nog eens versgewijs. Daarmee bracht de Amsterdamse dichter en kousenverkoper in de tweede helft van de zeventiende eeuw een hausse aan Virgilius-vertalingen op gang. Aan Gouwenaar Dirck Doncker komt de eer toe, na Vondel de tweede Nederlandse dichter te zijn geweest die een volledige Virgilius-vertaling het licht liet zien. Wie was deze Dirck Doncker, welke Goudse boekdrukkers legden zijn werk op de persen en wat is het oordeel over de kwaliteit van zijn werk? In deze Goudana gaan we op zoek naar antwoorden op deze vragen, waarbij ook getracht zal worden een schets te geven van de kringen waarin hij verkeerde.

Dirck werd vermoedelijk in Gouda geboren en was de zoon van lakenbereider Thomas Dircksz Doncker en Agatha van Erckel. Het lijkt erop dat hij in het voetspoor van

Titelpagina van Dirck Donckers Virgiliusvertaling. (Collectie P.H.A.M. Abels)

zijn vader trad, want in 1647 kreeg Dirck Doncker als deken van het lakenbereidersgilde toestemming van stadsbestuur tot het overluiden van de overleden gildeleden. In 1650 was hij nog steeds lakenbereider en tevens overman van het gilde.¹ Na verloop van tijd had hij blijkbaar

1. N.W. Posthumus, Bescheiden betreffende de provinciale organisatie der Hollandsche lakenbereiders, deel 3. [Werken Historisch Genootschap nr. 38] (Utrecht 1917) 23, 34 en 77.

genoeg kapitaal vergaard om te stoppen met werken en als rentenier zijn dagen te slijten. Mogelijk dat ook zijn huwelijk met Emerentiana Sloos, in 1628, hem financieel geen windeieren gelegd heeft. Het echtpaar betrof namelijk vóór 1654 een woonhuis aan de Oosthaven, nummers 5 en 6. Deze woning, die de naam ‘in ’t Kruys’ droeg, had toebehoord aan de vader van zijn vrouw, Gijsbert Aertsz Sloos.² In 1672 werd Dick Doncker, die na het overlijden van Emerentiana op 11 maart 1667 en zijn tweede huwelijk met Maria de Bruyn in het pand aan de Oosthaven bleef wonen, voor de belastingheffing van de 200ste penning aangeslagen voor het forse bedrag van 26.000 gulden.³ Ook hieruit blijkt dat hij in zeer goeden doen was.

Dirck Doncker als vertaler

Dirck Doncker heeft zich in zijn arbeidsloze jaren waarschijnlijk vooral onledig gehouden met de dichtkunst. Wanneer hij precies een aanvang heeft gemaakt met de omvangrijke Virgilius-klus is onduidelijk. In een voorwoord aan zijn lezers geeft hij aan, dat vooral zijn liefde voor de “rykke Nederduidsche spraak” hem ertoe gebracht heeft. Tegelijk toont zij zich schatplichtig aan “den onnaarvolgbereren Phoenix der Poëten, de Heer Joost van Vondel”, maar ook aan een andere Vigilius-vertaler, Jacob Westerbaan, met wier uitmuntende kwaliteiten hij naar zijn zeggen zich zeker niet zou kunnen meten. Dit minderwaardigheidsgevoel weerhield hem er echter niet van zich aan een bijzondere vertaling te wagen, die in vorm sterk afweek van die van zijn grote voorbeelden. Het bijzondere van zijn vertaling is, dat Dirck Doncker zich exact probeert te houden aan het aantal versregels bij Virgilius, met de bedoeling dat de omvang van het origineel en van zijn eigen werk precies hetzelfde zou zijn.

2. Streekarchief Midden-Holland, Huizenboek Matthijs, Oosthaven.

3. Streekarchief Midden-Holland, Kohier 200e penning over het jaar 1672 Gouda en omstreken, Oosthaven. Zie ook Klappgeld 1654 en Familiegeld 1674.

Portrettekening van Virgilius uit het boek van Doncker van de hand van Christoffel Pierson, die door de Goudse graveur Hendrick Bary als gravure werd uitgewerkt. (collective P.H.A.M. Abels)

Dirck Doncker had voldoende financiën om in 1663 het kerngedeelte van zijn Virgilius-vertaling, de twaalf boeken van Aeneas, bij een Goudse boekdrukker op de persen te laten leggen. Het was Cornelis Dyvoort, de officiële stadsdrukker ‘In ’t Vergulde ABC’ aan de Korte Groenendaal, die dit boek zou drukken. Naar mag worden aangenomen gebeurde dit op kosten van de auteur. Wellicht hoopte Doncker toch op enige geldelijke ondersteuning van de zijde van het Goudse stadsbestuur, want hij liet het werk voorafgaan door een in het Latijn gestelde opdracht aan Jacob Bonser, een voornaam regent en bestuurder die zitting had in de vroedschap. Het was overigens niet het enige klassieke dichtwerk dat Dyvoort tussen zijn vele officiële drukwerk van de persen liet komen. De Goudse schilder Christoffel Pierson hield zich ook met vertalen van klassieke werken bezig en liet zelfs zeven boeken door hem drukken, waaronder ook het tweede, zesde en twaalfde deel van de Aeneis.⁴

4. Dalmatius van Heel, De Goudse drukkers en hun uitgaven (Gouda 1951-1953), deel VI.

Zoals gebruikelijk bij dit soort boeken, wordt het eigenlijke literaire werk voorafgegaan door een aantal lofdichten van vrienden en bekenden op de auteur en zijn werk. In het geval van Doncker zijn het twee Goudse kunstschilders (Reinier Persijn en de al genoemde Christoffel Pierson), enkele Hollandse dichters (H. Bruno, H. Nierop en J. Heinsius), twee juristen (de Leidse notaris Daniël Traudenius en de Goudse procureur Johannes Reyneri Cools), een kapitaalkrchtig familielid (neef mr. Dirck Verwey van de Westhaven) en een buurman van de Oosthaven (Pieter Woutersz Crabeth, nazaat van de glasschilders). Deze inschrijvingen laten zien dat Doncker verkeerde in een kleine kring van gefortuneerde Hollanders, die zich met de dichtkunst bezighield. Speciaal voor het boek vervaardigde Christoffel Pierson een portrettekening van Virgilius, die door een andere Goudse kunstenaar, Hendrick Bary, als gravure werd uitgewerkt.

Alle lofprijzingen in het voorwerk en het fraaie drukwerk van Dyvoort ten spijt, vond het boek maar spaarzaam zijn weg naar de lezer. Dat weerhield Doncker er niet van zijn vertaalwerk voort te zetten, want bij zijn overlijden op 1 april 1682 liet hij ook nog vertalingen na van de overige verzen van Virgilius, te weten de *Ecloge* en de *Georgica*. Het zou nog zes jaar duren voordat Dyvoorts schoonzoon Andries Eendenburgh, gehuwd met diens dochter Maria en werkzaam in drukkerij De Chronijk op de Markt, het aandurfde om het nu volledig vertaalde werk van Virgilius te drukken. Veel risico hoefde hij daar in elk geval niet bij te nemen overigens, want de nieuwe tekstgedeelten werden door hem samengevoegd met de overgebleven exemplaren van de uitgave uit 1663. Om het geheel nog wat aantrekkelijker te laten ogen, plakte hij voorafgaand aan elk hoofdstuk ook nog een gravure met een afbeelding uit de *Aneis* toe, inclusief een beschrijving van de scene. Uit de paginanummering op deze ingevoegde bladen valt op te maken dat de drukker zich ook hierbij behielp met een restpartij, die hij wellicht van een collegadrukker had overgekocht. [afbeelding 3] Na deze uitgave van 1688 zou in 1703 in Den Haag bij boekverkoper Johannes Kitto nog een ongewijzigde derde druk van Donckers werk verschijnen, waarmee Donckers vertaling naar verloop van tijd toch

breder bekendheid kreeg onder Virgilius-kenners.

Overigens zijn deze kenners weinig lovend over het vertaalwerk van Doncker. Met zijn streven naar handhaving van het oorspronkelijke aantal versregels bij Virgilius kon het ook niet anders dan dat het een tamelijk gekunsteld geheel zou worden. Bovendien zou hij over te weinig dichterlijke aanleg beschikken om zelfs maar incidenteel meer te kunnen doen dan passen en meten. Met dit laatste vernietigende oordeel van poëziekenner W.A.P. Smit wordt Doncker als dichter misschien toch iets teveel onrecht aangedaan, afgaand op andere gedichten die van hem bewaard zijn gebleven en waar zijn critici geen weet van hadden.⁵

5. W.A.P. Smit, *Kalliope in de Nederlanden. Het Renaissancistisch-klassicismische epos van 1550 tot 1850*, deel 1, (Assen 1975) 623-634. Smit gaat in een groot hoofdstuk uitvoering in op het werk van Doncker, maar heeft blijkbaar weinig moeite gedaan om nadere bijzonderheden over de dichter te achterhalen. Zo kon het gebeuren dat hij er ten onrechte van uitgaat dat Doncker nog betrokken is geweest bij de uitgave van het volledige werk van Virgilius, terwijl hij toen reeds zes jaar dood was.

Bladzijde uit de uitgave van Donckers Virgiliusvertaling uit 1688. Uit het verschil in paginering en in kleur van het papier is duidelijk te zien dat de pagina's met de gravures uit een ander boek afkomstig zijn en werden meegebonden in het oude werk van Doncker uit 1663. Exemplaar Koninklijke Bibliotheek 's-Gravenhage. (collectie P.H.A.M. Abels)

Dirck Doncker als dichter

Naast vertalingen van Latijnse klassieke teksten, heeft Doncker zich namelijk ook gewaagd aan het schrijven van oorspronkelijk dichtwerk in het Nederlands. Een tweetal vruchten hiervan zijn aan te treffen in het handschrift van pastoor Ignatius Walvis over Goudsche en andre daartoe dienende katolieke kerk-zaaken. Hieruit blijkt tegelijk een ander aspect van het leven van Doncker, namelijk dat hij behoorde tot de rooms-katholieke kerk in Gouda. Voor twee van de belangrijkste pastoors in het Gouda van die dagen, Petrus Purmerent (overleden in 1663) en Willem de Swaen (overleden in 1673), schreef hij het 'lijk-digt'. Het was destijds gebruikelijk om met een dergelijk gedicht de verdiensten van de overledene te roemen, hem ten voorbeeld te stellen aan de achtergeblevenen en te bidden voor zijn zielenrust.

Voor Petrus Purmerent, grondlegger van de statie van Joannes Baptist aan de Gouwe (thans de Oud-Katholieke Kerk), dichtte Doncker onder meer de volgende regels, waarin hij diens extreem lange arbeidszame leven uitlichtte:

*Meewarig in deez stad, een min dan vijftig jaren
heeft 't priesterschap bekleed. Ik hoop zijn dood zal baren
een phoenix, die al reeds vermaard is en begaafd.⁶*

Bij Willem de Swaen, die begon als assistent van Purmerent maar na een conflict uiteindelijk een eigen statie zou beginnen (De Tol, eveneens aan de Hoge Gouwe),⁷ kon Doncker het niet nalaten te spelen met de naam van de overledene:

6. Ignatius Walvis, *Goudsche en andre daartoe dienende katolieke kerk-zaaken*, fol. 118-118v. Streekarchief Midden-Holland, archief Oud-Katholieke Kerk. Het omvangrijke handschrift van Walvis zal binnenkort in druk worden uitgegeven door Historische Vereniging Die Goude.

7. Deze statie bevond zich ter hoogte van Hoge Gouwe 75 en werd in 1830 gesloopt.

*Is 't vreemd, gemeint' be-
treurd, 't verlies van zoo
een zwaan,
die als een arend hier de
vleugels zocht te zlaan⁸*

Zelf had deze pastoor dat in zijn leven trouwens ook al gedaan, want een door hem uitgegeven liedboek droeg als titel *Den Singenden Swaen*, met een afbeelding van een zwaan met een harp op de titelpagina.

Als dichter was Doncker het uiteraard ook aan zijn stand verplicht zorg te dragen voor een eigen graf-dicht. Het puntdicht, dat ook nu nog te lezen is op de grafsteen van hemzelf en van zijn eerste vrouw Emerentiana in de Sint-Jans, getuigt van een stevig katholieke geloof in de wederom-standing na de dood:

*Die wel van 't sterven sterfd
Na 't leven 't leven erfd⁹*

Een ander gelegenheidswerk van Doncker is in 1674 wel in drukvorm verschenen bij Cornelis Dyvoort, dezelfde drukker die zijn eerste Virgilius-vertaling het licht had laten zien. Het betreft een twaalf pagina's tellend gedicht op de verhoopde vrede die een eind moest maken aan de oorlog met de Fransen: *Vrede-droom*, ofte liever zijn voorzegging wegens d'aanstaande gehoopten pais, in schijn dezelfde reeds vast was besloten, en de handeling van dien, onder de gemeene Christenen, scheen kenbaar gemaakt.

8. Walvis, *Goudsche en andre daartoe dienende katolieke kerk-zaaken*, fol.119.

9. P.C. Bloys van Treslong, *Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Zuid-Holland*, deel 1, (Utrecht 1922) 268.

Grafsteen van Dirck Doncker en zijn eerste vrouw Emerentiana Sloos in de Sint-Janskerk, met aan het voeteneind het gedicht. De steen ligt ter hoogte van glas 25. Foto auteur.

Titelpagina van Donckers Klippelveerskens uit 1680. Exemplaar uit de Koninklijke Bibliotheek. Ook in de Goudse Librije is een exemplaar aanwezig.

Donckers woonhuis aan de Oosthaven (Cornelis de Keizer, Empire Imaging)

Aan het eind van zijn leven heeft Dirck Doncker laten zien dat hij ook een vrolijker genre van de dichtkunst beheerste. In 1680 verscheen bij opnieuw Cornelis Dyvoort, een boekje onder de vrolijke titel *Klippelveerskens*, in den griel geworpen, om by den lezer voor tijdkorting 't bevalligst uyt te vinden.¹⁰ [afbeelding 5] Het verstrooiende karakter van de gedichtjes die de dichter hier rondstrooit ('in den griel geworpen'), wordt benadrukt door de Latijnse spreuk die op de titelpagina boven het groot afgebeelde stadswapen van Gouda is geplaatst: *Trahit sua quemque voluptas* (trekt ieders plezier). Het boekwerkje bevat talrijke ultra korte versregels en op rijm gestelde raadsels.

Een katholieke elite in Gouda

Met zijn dichtwerk laat Dirck Doncker zien dat hij als rechtgeaarde katholiek ernst en vroomheid paart aan

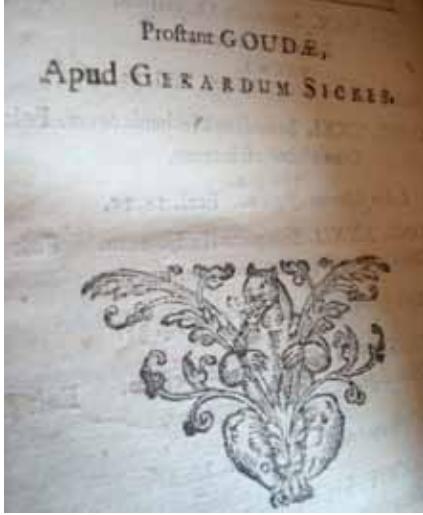
10. Exemplaren bevinden zich in het Streekarchief Midden-Holland en in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

vrolijkheid. Via zijn persoon en zijn werk krijgen wij ook een glimp te zien van een rooms-katholieke elite in de stad. Degenen die daar deel van uitmaakten behoorden in de 17de eeuw niet tot de regentenstand die politiek-bestuurlijk de dienst uitmaakte, want die posities waren uitsluitend toegankelijk voor gereformeerden. Verschillende van deze in formele zin 'tweederangs' burgers slaagden er niettemin in hun stempel te drukken op het culturele leven in Gouda. Dirck Doncker behoorde overduidelijk tot deze katholieke bovenlaag. Hij zorgde er in 1677 samen met zijn broer, de advocaat mr. Gerard Doncker, en notaris Nicolaes Straffintvelt voor dat de Goudse katholieken gevrijwaard zouden blijven van vervolgingen. Zij spraken met de schout af dat hij in ruil voor een jaar-

lijkse betaling van 750 gulden aan recognitiegeld de formeel nog steeds clandestiene misvieringen in de schuilkerken door de vingers zou zien.

Een zoon van Dirck, Gijsbert Doncker, die na het overlijden van zijn vader het huis aan de Oosthaven zou gaan bewonen, was op zijn beurt in 1683 weer nauw betrokken bij de oprichting van de allereerste rooms-katholieke armenkas ("Arm-Bos"), nadat een eerder initiatief van de Goudse zilversmid Sybertus Kaen (ca. 1630-1689) nog was mislukt.¹¹ Een van de mededirecteuren was Cornelis Adriaensz. Dyvoort (1630-1703), de stadsdrukker van Gouda en uitgever van het dichtwerk van Dirck Doncker, die dus ook een prominent katholiek was. Hij liet verschillende kinderen dopen in statie De Tol. Dyvoort was gehuwd met Lucretia Rammasijn, de dochter van Pieter Rammaseijn, die in 1647 de allereerste Goudse Statenbijbel drukte. Na het overlijden van zijn schoonvader kocht

11. F. Smit, *Het Hofje van Buytenwech te Gouda, in de jaren 1684-1713. Bijdrage tot de katholieke armenzorg in de 17^e en 18^e eeuw* [publicatieserie Stichting Oud-Katholiek Seminarie, nr. 12] (Amersfoort 1983).

Impressum achterin het in Antwerpen gedrukte boek van Johannes van Heumen, getiteld Joseph somnians uit 1660, waaruit blijkt dat het boek werd gedrukt in opdracht van de Goudse boekverkoper Gerrit Sickes. (Collectie P.H.A.M. Abels)

Dyvoort in 1651 diens drukkerij aan de Korte Groenedaal. In 1665 verplaatste hij zijn bedrijf naar de Markt, naar het gedeelte dat ook Koestraat werd genoemd.

Verder treffen we in dit gezelschap directeurs van de armenkas ook nog Gerrit Sickes (1626-voor 1691)¹² aan, een andere Gouwenaar aan die zijn brood verdiende in het boekenvak. Hij had een boekhandel aan de Wijdstraat. Van hem is bekend dat hij opdracht gaf tot het laten drukken van enkele specifiek rooms-katholieke geschriften. Blijkbaar durfde hij het uit angst voor de Goudse justitie niet aan deze boeken in Gouda van de persen te laten komen. In deze boeken staat namelijk vermeld dat ze gedrukt waren in Antwerpen, in opdracht van Sickes. Zo gaf hij in 1660 een verzameling van Latijnstalige religieuze preken over verschillende soorten slaap en dromen uit, geschreven door de theoloog en pastoor van Schoonhoven Jan van Heumen.¹³ Drie jaar la-

ter kon hij dit werk al laten herdrukken, omdat het gretig aftrek vond. Op dezelfde wijze gaf hij in 1658 een Nederlandstalig vroom werk uit van de jezuïet Johannes David, getiteld Den bloem-hof ende kruyt-hof der kerckelicker cerimonien.

Met hun connecties in de boekenbranche, met beeldende kunstenaars en dichters en met de geestelijkheid, heeft de rijke rooms-katholieke familie Doncker, zo mag geconcludeerd worden, in de zeventiende eeuw een prominente rol gespeeld binnen de omvangrijke rooms-katholieke gemeenschap in Gouda. Dirck is daarvan de meest opvallende exponent, niet in de laatste plaats omdat hij met zijn dichtwerk zichtbaar maakte dat ook rooms-katholieken hun bijdrage leverden aan het culturele klimaat in de stad Gouda.

Waarde

De boeken van Doncker zijn waarschijnlijk in een behoorlijke oplage gedrukt, maar het bleek moeilijk een afzetmarkt hiervoor te vinden. Zowel de tweede, als de derde uitgave van zijn Virgilius-vertalingen was in de praktijk een poging van de uitgever om het oude werk in een nieuw jasje te steken en zo alsnog aan de man te brengen. Waarschijnlijk was de markt hiervoor zeer klein, ook al omdat er in de tweede helft van de zeventiende eeuw een groot aantal Aneis-vertalingen verscheen. Daarna nam de belangstelling hiervoor weer snel af. Wellicht zijn de onverkochte boeken van Doncker toen versnipperd of voor andere doeleinden bestemd. Tegenwoordig duiken deze boeken zelden op in antiquariaten of op veilingen, wat ze zeldzaam en daarmee toch weer kostbaar maakt. De waarde ligt dan rond de 250 euro. Voor Donckers Klippelpeverskens zal de waarde nog aanzienlijk hoger liggen, want dit bijzondere werkje is toegankelijker en tegelijk nog zeldzamer. Anders ligt dit met de boeken van Van Heumen, die Gerard Sickes in Antwerpen liet drukken. Blijkbaar was hiervoor ook in de Zuidelijke Nederlanden een behoorlijke afzetmarkt, want ook nu nog worden ze regelmatig aangeboden op veilingen aldaar, tegen een prijs van rond de 120 Euro.

12. SAMH, Grafboek Sint-Jan, NZZ 16, fol. 33r: Gerrit Sickes, boekbinder.

13. Joanne ab Heumen, *Joseph somnians complectens falsas variorum imaginaciones* [IHS-gravure], Antwerpiae pro Gerardo Sickes anno 1660 [achterin: Prostant Goudae, apud Gerardum Sickes], 80, [32] + 599 + [9] p.